

CERÀMICA SIGILLATA PROVINENT DE LA TERCERA FASE D'EXCAVACIÓ DE L'ESTANÇA SOTERRÀNIA ROMANA DE CAN XAMMAR (MATARÓ).

Joan Francesc Clariana Roig

A l'any 1970, des del Museu Arqueològic de Barcelona, es va portar a terme una excavació d'emergència a la zona de can Xammar, la qual aleshores fou dirigida per Ricard Batista i executada per Francesc Gusi. L'excavació era una mica la conseqüència de la destrossa que les màquines excavadores havien portat a terme els mesos de juny – juliol de 1968, arrasant unes fastuoses termes romanes pavimentades amb mosaics *opus tessellatum*, per tal d'intentar donar una bona imatge que, des de les altes instàncies, feien quelcom i potser també perquè hi havia una certa preocupació per tal que, a Mataró, les coses anessin millor.

En l'actuació en qüestió, del 1970, es realitzaren diferents tempteigs arqueològics a l'espai que havia quedat lliure de la destrucció. Un sector cridà l'atenció pel fet que es tractava d'una estança soterrània que havia estat amortitzada amb terres que contenien una gran quantitat de deixalles domèstiques i sobretot ceràmiques fines, comunes i àmfores, formant bàsicament dues grans capes estratigràfiques. D'aquella actuació ens interessaven especialment dos estrats, el II i el III, que eren els de més envergadura i que, com veurem, estan sincronitzats amb la següent actuació de Joaquim Pera el 1987 i la darrera del 2002 per Pou i Travesset.

En aquesta comunicació parem atenció en el materials trobats, concretament la ceràmica *sigillata*, així com altres ceràmiques de qualitat com poden ser les ceràmiques de parets fines i els fragments d'una llàntia singular amb forma de peu calçat.

L'ESTANÇA

Es tractava de les restes d'un edifici del qual sols ens ha arribat parcialment la planta soterrània. Aquesta formava part del que Gusi (1990) anomenava com "edifici B", on veiem una estança que amidaria, la planta, 5 per 10 m., aproximadament, i al seu costat una segona estança, adossada, possiblement de dimensions quelcom similars. Gusi (1990) era partidari d'una datació propera al canvi d'era, no obstant això, no es tenen gairebé dades per poder situar la seva construcció en aquest moment, però tot apunta a suposar que seria anterior a la data proposada.

D'aquesta estança, la utilitat de la qual, molt possiblement, hauria estat com a magatzem soterrani, es va poder estudiar l'aparell dels murs, bàsicament de construcció irregular, amb pedres i calç, aprofitant algun carreu granític d'una construcció anterior i amb dues filades de material ceràmic en la zona del sòcol. El mur del costat oest va ser alterat en el moment de la construcció d'una claveguera domèstica que connectaria amb

la claveguera principal que discorria a pocs metres en direcció nord-sud. Gràcies a l'alçada de les parets, va ser possible documentar alguns dels encaixos de les bigues de la coberta. També, a nivell de paviments, es varen copsar dos graons, de granit, adossats al mur oest, que haurien estat la base de l'escala d'accés. També es va copsar adossat a un dels murs un carreu amb un encaix que hauria estat el punt de recolzament d'un dels puntals, possiblement de fusta, que sostindrien la coberta. El paviment seria d'argila premsada.

Com a element trobat *in situ*, durant les excavacions del 1970, es pot esmentar la presència d'un fons de *dolium*, trossejat. Element que vindria a coadjuvar la interpretació de la utilitat de l'estança.

L'ESTRATIGRAFIA

Bàsicament, l'estança es trobava farcida o amortitzada per dos grans estrats que contenien materials de tota mena (unitats estratigràfiques 4056 i 4057). Com veurem, aquests estrats venien a coincidir amb els mateixos que ja s'havien trobat en les excavacions de Francesc Gusi i de Joaquim Pera.

Unitat estratigràfica 4056: Es tractava d'un estrat format bàsicament per sorres i argiles amb presència de nòduls de carbó. Reomplia tota la superfície de l'estança amb un gruix desigual. Equivaldria a la unitat estratigràfica 6 del sector 1 de les excavacions de 1987 (Clariana 1992, p. 62) i a l'estrat II de les excavacions de 1970 (Gusi 1990, p. 21 – 22). Tindria un gruix desigual d'uns 70 / 80 centímetres de potència. Aquest estrat, a la vegada, estava cobert per la unitat estratigràfica 4055 (estrat format per terres argiloses i sorres amb restes de carbons de to negrós), que era l'estrat que amortitzava la petita claveguera domèstica que anava a desguassar a la claveguera principal que passava a prop.

Unitat estratigràfica 4057: Estava situada pel dessota de l'anterior. Formada per terres que contenien molt material divers. Igual que l'anterior, reompliria tota la superfície de l'espai (vegeu figura 3). Equivaldria a la unitat estratigràfica 14 de 1987 i a l'estrat III de 1970. El seu gruix seria desigual, entre 50 i 60 centímetres. Estava tallat per les unitats estratigràfiques 4047 i 4049, que corresponien, respectivament, a un sondeig de 1970 i a una rasa/sondeig, també del 1970, paral·lela al mur perimetral de l'edifici termal. Es lliura a la unitat estratigràfica 4051 que corresponia a un mur perpendicular a l'anterior.¹

ELS MATERIALS

Relacionem a continuació, en el següent inventari analític, els materials trobats en l'actuació del 2002 a l'estança soterrània del carrer d'en Xammar. Hom notarà que sols s'ha tingut en compte la ceràmica fina, als efectes que aquesta és la que pot donar més dades pel que fa a la cronologia i origen. Deixem per a una altra ocasió l'estudi del material amfòric, força abundant, així com la ceràmica d'ús comú² i vidre. Ho veiem tot seguit:

Unitat estratigràfica 4056

Sigillata itàlica:

1.- Fragment corresponent a la meitat dreta de la marca del terrissaire *M. Perennius Saturninus* d'Arezzo (OCK 1409.3), on es llegeixen les lletres "SATV/..." (SATVRN) i que coincideix amb el final de la marca que fou trobada en les excavacions de 1970 on es veien les dues darreres lletres: ".../RN" (Clariana 1990-A, p. 62, n 8 i p. 86) i que correspon al mateix vas fragmentat, de perfil pràcticament complet, amb decoració

aplicada amb una màscara de Gorgona, en la vora, i el fris superior del cos presenta una decoració a base de pinyes circulars alternades amb fulles palmades i el fris inferior amb “gallons”, de disposició radial. Pertany a la forma Drag. W. I-m. Datada entre els anys 15 i 35 dC (figures 4 - 7).

2.- Fragment corresponent a la mateixa peça de la qual es trobaren tres fragments a l'any 1970, decorats amb oves i dos motius aplicats en la vora (reproduïts en la figura 8) consistents en una fulla vegetal estilitzada i una roseta (Clariana 1990-A, p. 61-62, n 7 i pp. 84 - 85). En el fragment trobat (figura 8, dibuix i fotografia) veiem també la sanefa d'oves i, al seu dessor, les restes de dos motius decorats com són una au, de la qual copsem part d'una ala, i un cap d'ovi-càprid del qual sols veiem la part alta de la cornamenta (el punxó sencer, publicat per Porten Palange 2004, el reproduïm a l'extrem dret de la figura 8) i que correspondria a un motiu possiblement copiat del terrissaire Perennius (Porten Palange 2004, làm 155: T/*Ovidae* fr 2a). La peça sembla atribuïble al terrissaire *C. Gavius* datat a l'època de Tiberi (OCK 868).

3.- Fragment de paret de vas decorat. S'hi copsa una sanefa d'oves similars a les del terrissaire *Perennius*, fase 1 (Porten Palange 2009, làm. 14.2). Al dessor s'observa una línia horitzal feta amb *trattini manoscritti* i un fragment d'un element inidentificable (figura 9.3).

4.- Dos fragments de paret d'un vas decorat (figura 9.4). S'hi copsa una sanefa d'oves similars a les de *M. Perennius*, fase *Barghates* (Zamarchi Grassi *et alii*. 1984, p. 18, làm. II, 6) i, al dessor, una fulla de palma com les que es coneixen atribuïdes al mateix terrissaire (Porten Palange 2009, làm. 39, 16).

5.- Fragment de vora de copa, amb decoració de dues faixes de rodets a la zona de la vora i en el carenat (figura 9.5), forma pròxima a la *Conspectus* 22.1 (n ref.: 4056 – 108).

6.- Fragment de vora de copa de la forma *Conspectus* 32.1/3, amb decoració de rodets en la franja exterior i damunt la vora (figura 9.6). Datat a l'època tardo-tiberiana (n ref.: 4056 – 106).

7.- Fragment de vora de copa, amb decoració de rodets en el carenat de l'angle, forma *Conspectus* 22.1.4. Datable aproximadament entre els anys 15 aC i el 30 dC (figura 9.7).

8.- Fragment de vora de pàtera de la forma *Conspectus* 18.1.2 (figura 10.8). Datable aproximadament entre els anys 15 aC i el 30 dC (n ref.: 4056 – 109).

9.- Fragment de fons de pàtera decorat amb bandes rodets (figura 10.9), peu gruixut corresponent a la classificació de *Conspectus* B.1.2 (n ref.: 4056 – 110).

10.- Fragment de peu gruixut de pàtera (figura 10.10), corresponent a *Conspectus* B.1.1/B.1.2 (n ref.: 4056 – 111).

- 1 Fragment de vora de calze (n ref 4056 – 103) corresponent a la mateixa peça trobada en les excavacions de 1970 (Clariana 1990, p. 85, n 1)

- 1 Fragment corresponent a la mateixa peça trobada en les excavacions del 1970 (Clariana 1990, p. 84, n 7, n ref. 60.004).

- 2 Fragments carenats corresponents a les formes *Conspectus* 31 o 32.

- 1 fragment carenat corresponent a la forma *Conspectus* 27.

- 3 Fragments de vores, amb decoració de rodets, de la forma *Conspectus* 31 (n ref.: 4056-105).

- 11 Fragments informes.

Ceràmica de parets fines:

11.- Fragment de vora de vaset. Vernís de brill metàl·lic de color marró, pasta o argila color gris fosc (figura 9.11).

12.- Fragment de vora de vaset de parets fines, amb arrencament de la nansa. Engalba de color gris plom de tonalitat mate, pasta sobrecuita formant el típic “sandwich”, exteriors color gris plom i ànima color marró (figura 9.12).

13.- Fragment de vora de vaset, amb decoració d'un grup de tres fulles d'aigua, forma Mayet XXVIII / XXIX. Vernís brillant de color marró clar, pasta del mateix color (figura 9.13).

Lucernae:

14. – Fragment corresponent a la mateixa *lucerna* que fou trobada fragmentada a l'any 1970. Comprenia l'agafador en forma de mitja lluna i representava la zona del turmell i l'empenya d'un peu calçat amb sandàlia. S'hi copsa també una cara en relleu en el punt de confluència de les corretges (figura 11). El fragment trobat a l'any 2002 correspon als dits del peu dret. Presenta un vernís mate de color carabassa tendint cap al sèpia en alguns llocs. L'argila és de color groc pàl·lid. Podem paral·lelitzar aquesta peça amb l'exemplar sencer de fabricació itàlica que, provinent de Bengazi a Líbia (Bailey 1980, Q-1.136), malgrat que aquella sigui del peu esquerre, i que es conserva en el British Museum (figura 12).

Unitat estratigràfica 4057

Sigillata itàlica:

15.- Fragment de fons de copa, amb peu, estampada amb la marca del terrissaire, de cartel·la oblonga i les lletres: “(C)N·A^TE^I”, corresponent a *Cornelius Ateius*. Concretament, la marca coincideix amb la d'OCK núm. 278,57. Datada entre els anys 15 i el 50 dC, el lloc de producció tant podria ser Arezzo, Pisa o Lió, amb més probabilitats dels dos primers.

- 1 Fragment de vora de la forma Conspectus 31, amb decoració de rodets.
- 1 Fragment amorf corresponent a la forma Conspectus 31 o 32, amb decoració de rodets.
- 1 Fragment amorf de copa.
- 1 Fragment carenat de pàtera de la forma Conspectus 19.
- 1 Fragment amorf de pàtera.

Sigillata sudgàl·lica:

- 1 Fragment de vora de la forma Drag. 27.

Sigillata africana:

- 1 Fragment amorf de Clara “A”. Possiblement es tracti d'una intrusió en l'estrat.

Ceràmica comuna:

- 1 Fragment de vora de cassola, de forma Hayes 23-B, de procedència africana. Igual que l'anterior, possiblement es tracti d'una intrusió en l'estrat.
- 1 Fragment de vora de pàtera de Vermell pompeïà (ref.: 4057-23).

CLOENDA

Sens dubte, l'estança soterrània de can Xammar, en les tres campanyes d'excavació de les quals va ser objecte els anys 1970, 1987 i 2002, va donar un dels conjunts més complets de terra *sigillata* itàlica trobada a *Iluro*, la qualitat i quantitat de la troballa dins l'àmbit de la ciutat romana sols es pot comparar amb el que es va trobar en l'abocador

excavat a la Plaça de l'Ajuntament, just al darrera de l'edifici consistorial, a l'any 1984. Tant els materials decorats, com les marques de terrissaire i demés peces llises, ens mostren tota una gamma de formes que marquen un sostre cronològic pròxim a la meitat del segle I dC. La confluència de les diferents troballes de materials d'aquest moment en el solar de la ciutat romana d'*Iluro*, fan suposar que l'època dels emperadors August i Tiberi hauria estat la de major pujança econòmica, així el comerç del vi laietà hauria esdevingut el motor d'ascens d'aquella societat.

Amb les troballes de l'excavació del 2002, entre altres, s'ha pogut recompondre la peça signada per *M. Perennius fase Saturninus*, de la qual ja s'havien trobat el 1970 la major part dels fragments. Semblantment succeeix amb els fragments atribuïbles al terrissaire *C. Gavius*, dels quals es va trobar un nou fragment. D'altres peces, no tan notòries com aquestes dues, com hem pogut veure en l'inventari, tenen també la sort que s'ha pogut localitzar fragments. De la llàntia amb forma de peu amb sandàlia i agafador semblant a una mitja lluna, s'ha pogut localitzar un fragment corresponent als dits del peu, correspondria al peu dret (al contrari que la peça del British Museu que correspondria al peu esquerre).

L'origen de les terres i els materials continguts, que amortitzarien aquesta estança, molt probablement provindrien d'algun dels abocadors d'escombraries domèstiques que estarien situats a prop de les portes d'entrada de la ciutat. La més propera creiem que seria la de la zona del carrer de Barcelona, on, davant la Peixateria, a les cases del costat nord, fa anys, s'hi va localitzar una claveguera feta amb carreus de granit i més al sud la rasa per on discorreria el cabal. Senyal evident de la proximitat d'un dels portals d'entrada. Per tant, el farciment amb terres d'aquest espai seria la conseqüència d'unes reformes que es realitzarien en aquell moment, possiblement relacionades amb la construcció de l'edifici anterior a les conegudes termes romanes pavimentades amb mosaics *opus tessellatum*.³

NOTES:

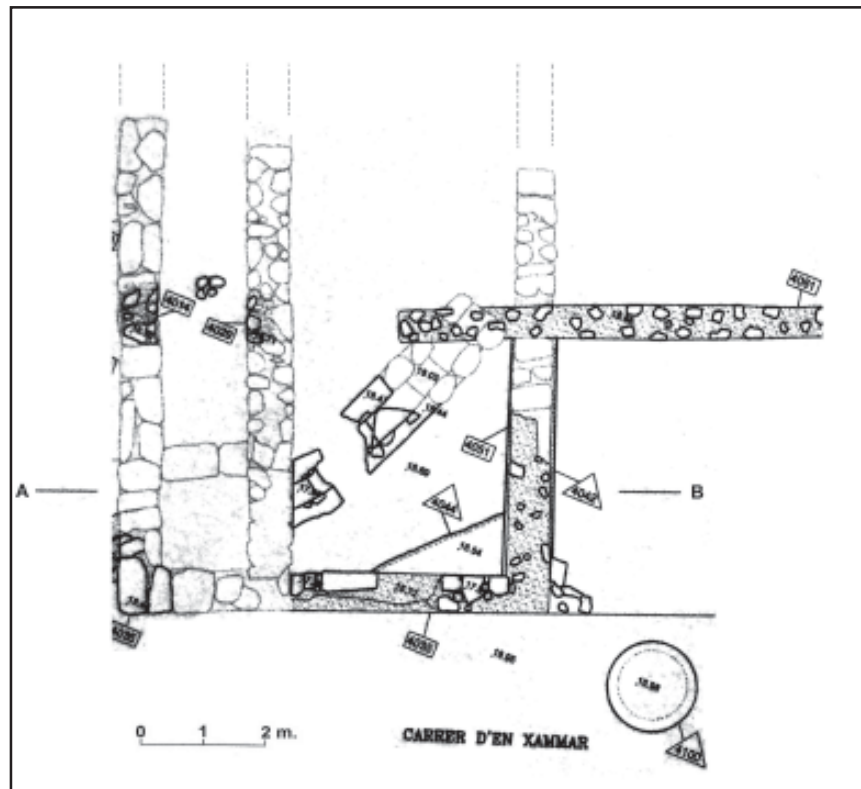
- 1.- Notes provinents de la memòria d'excavació de Pou / Travesset 2004.
- 2.- Sols hem inclòs un fragment de ceràmica comuna africana, per tractar-se del que considerem una intrusió en l'estrat i un fragment de ceràmica de vermell pompeïà per indicar la seva presència.
- 3.- Aprofitem per fer esment a la localització, a can Xammar mateix, d'una estança amb restes de paviment d'*opus signinum* decorat amb tesselles (Clariana 2003, p. 207), la qual cosa ens obre la incògnita sobre la possibilitat que les gruixudes capes de morter amb ceràmica (*opus signinum*), que servien de llit als mosaics tessellats, no fossin altra cosa que els primitius paviments de les termes. La dissortada destrucció del 1968 fa que la comprovació, a hores d'ara, sigui impossible.

BIBLIOGRAFIA

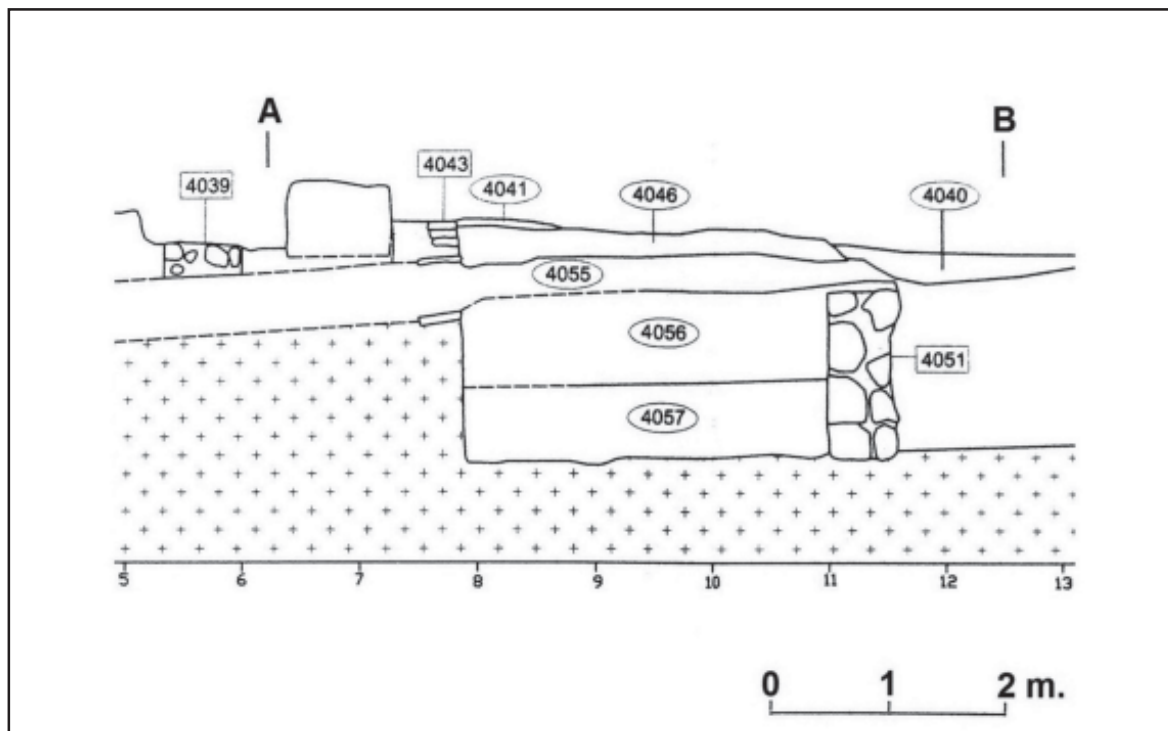
- BAILEY, D.M. (1980): *A Catalogue of the Lamps in the British Museum*. London.
- BUSQUETS, F. (2000): *Can Xammar*. Generalitat de Catalunya – Departament de Cultura. Mataró (memòria inèdita).
- CLARIANA, J.F. (1984): “Notes sobre l’estructura urbana d’Iluro”. *Faventia*, 6/1. Barcelona.
- CLARIANA, J.F. (1990-A): “La Terra Sigil·lata”. *Can Xammar (Mataró, El Maresme)*. Campanyes d’excavacions de 1964-68 i 1970. *Laietania*, 5, pp. 53-111. Mataró.
- CLARIANA, J.F. (1990-B): “Les *Lucernae*”. *Can Xammar (Mataró, El Maresme)*. Campanyes d’excavacions de 1964-68 i 1970. *Laietania*, 5, pp. 112 - 121. Mataró.
- CLARIANA, J.F. (1992): “La Terra Sigil·lata”. *Can Xammar (Mataró, El Maresme)*. Campanya d’excavació de 1987. *Laietania*, 7, pp. 48-80. Mataró.
- CLARIANA, J.F. (1996): *Iluro, ciutat romana*. Mataró 1996 (3ª edició).
- CLARIANA, J.F. (2003): “El motiu decoratiu del mosaic destruït de l’estança semicircular de Can Xammar (Mataró)”. *XIX Sessió d’Estudis Mataronins (2002)*, pp. 203 – 226. Mataró.
- CLARIANA, J.F. (2018): “Notes sobre l’estudi dels mosaics de les termes romanes iluronenses de Can Xammar (Mataró)”. *XII Trobada d’Entitats de Recerca Local i Comarcal del Maresme. Dosrius, 5 de maig de 2018*. Mataró, pp. 32 – 42.
- ETTLINGER, E. *et alii*. (1990): *Conspectus formarum Terrae Sigillatae italico modo confectae*. Bonn.
- GUSI, F. (1990): “Els sondatges arqueològics de can Xammar: campanya de 1970”. *Can Xammar (Mataró, El Maresme)*. Campanyes d’excavacions de 1964-68 i 1970. *Laietania*, 5, pp. 20 - 27. Mataró.
- LÓPEZ-MULLOR, A. (1990): “Les ceràmiques romanes de parets fines”. *Can Xammar (Mataró, El Maresme)*. Campanyes d’excavacions de 1964-68 i 1970. *Laietania*, 5, pp. 122 - 151. Mataró.
- MAYET, F. (1975): *Les céramiques a parois fines dans la Péninsule Ibérique*. Paris.
- OXÉ, A.; COMFORT, H.; KENRICK, P. (2000): *Corpus Vasorum Arretinorum*. Bonn (2^a ed) =OCK
- PERA, J. (1992): “Aportació de l’excavació de can Xammar al coneixement de l’urbanisme d’aquest sector d’Iluro”. *Can Xammar (Mataró, El Maresme)*. Campanya d’excavació de 1987. *Laietania*, 7, pp. 5 - 34. Mataró.
- PORTEN PALANGE, F.P. (2004): *Katalog der punzenmotive in der arretinischen Reliefkeramik*. Mainz.
- PORTEN PALANGE, F.P. (2009): *Die Werkstätten der arretinischen Reliefkeramik*. Mainz.
- POU, R.; TRAVESSET, A. (2004): *Memòria de l’excavació arqueològica al jaciment de la ciutat romana d’Iluro (Mataró, Maresme): carrers de na Pau, Sant Cristòfor i d’en Xammar, març – octubre de 2002*. Generalitat de Catalunya – Departament de Cultura. Mataró (inèdita).
- RIBAS, M. (1934): *Origen i fets històrics de Mataró*. Mataró 1934, Imprenta Minerva.
- RIBAS, M. (1952): *El poblament d’Ilduro*. Institut d’Estudis Catalans, Memòries de la Secció Històrico - Arqueològica, XII. Premi Rubió i Lluch 1949 de la Societat Catalana d’Estudis Històrics. Barcelona.
- RIBAS, M. (1964): *Els orígens de Mataró*. Mataró.
- RIBAS, M. (1988): *Els orígens de Mataró*. Mataró, Caixa Estalvis Laietana (reedició ampliada).
- RIBAS, M. (1990): “Excavació d’unes restes romanes a can Xammar: campanyes de 1964 – 1968”. *Can Xammar (Mataró, El Maresme)*. Campanyes d’excavacions de 1964-68 i 1970. *Laietania*, 5, pp. 7 – 19. Mataró.
- Zamarchi Grassi, P.; Porten Palange, F.P.; Bartoli, D.; Bruschetti, P.; Scarpellini Testi, M.G. (1984): *Marcus Perennius Bargathes*. Roma.

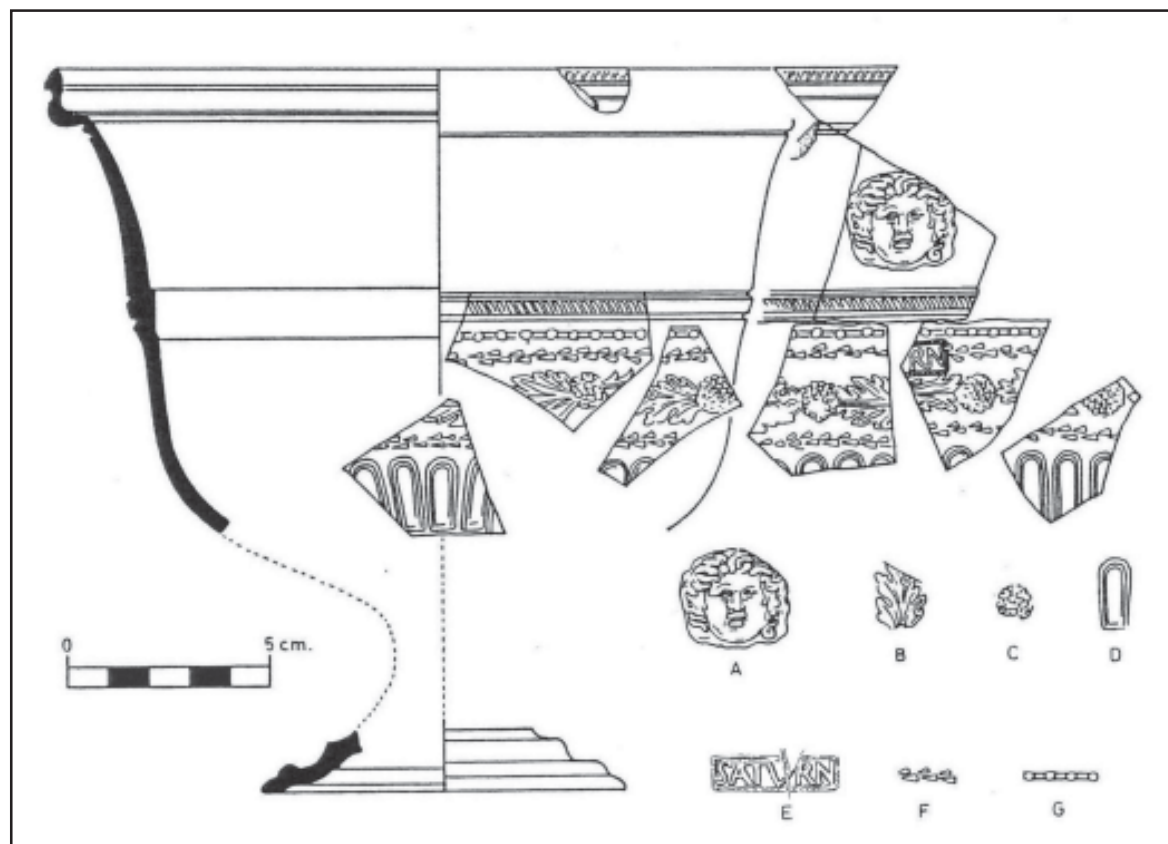
1.- Planta. En groc, l'actuació de 2002; en verd, la de 1970 i en morat, la de 1987.

2.- Planta de les restes de l'estança soterrània excavada el 2002 (dibuix: Pou / Travesset).

3.- Estratigrafia de l'estança soterrània (dibuix: Pou / Travasset).

4.- Vas de *sigillata* itàlica signat per (M. PERENNIVS) fase SATVRN(INVS).

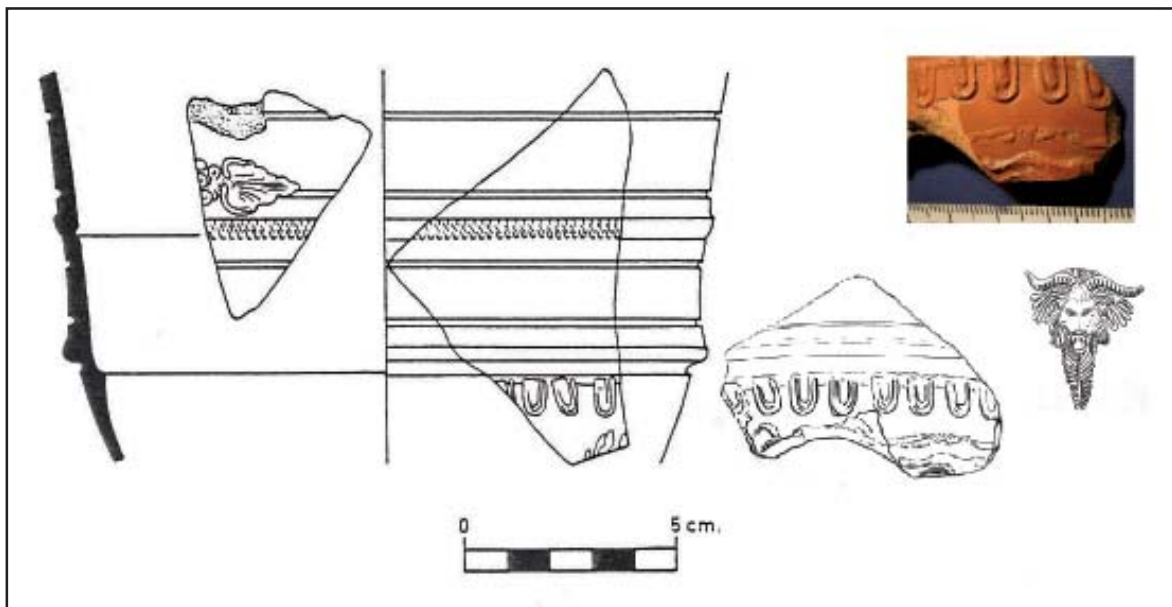
5.- Foto del vas signat per (M. PERENNIVS) fase SATVRN(INVS).

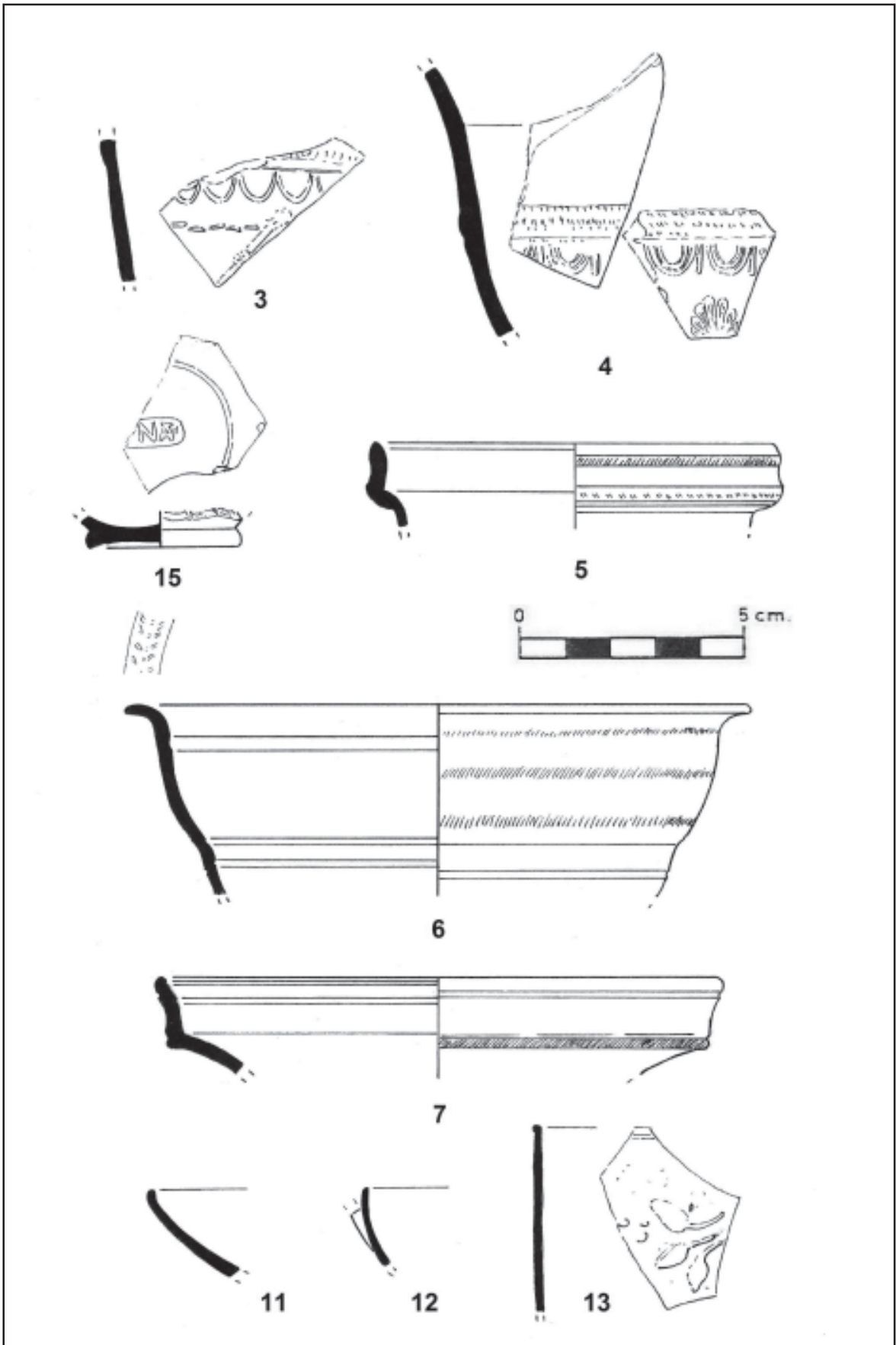
6.- Foto del vas signat per (M. PERENNIVS) fase SATVRN(INVS).

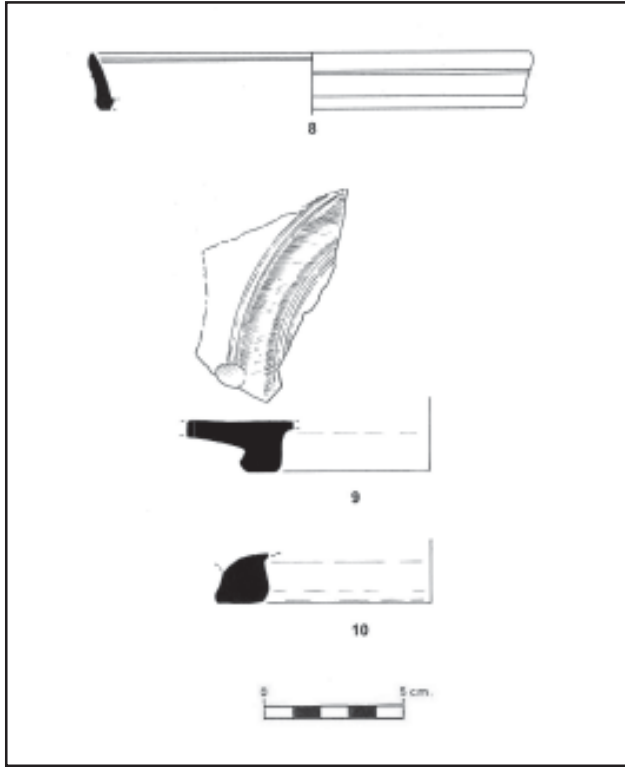
7.- Foto del vas signat per (M. PERENNIVS) fase SATVRN(INVS).

8.- Fragments d'un vas de *sigillata* atribuïble a C. GAVIVS.

9.- *Sigillata* itàlica i ceràmica de parets fines.

10.- *Sigillata* itàlica.

11.- Fragments de llàntia representant un peu amb sandàlia.

12.- Llàntia conservada al British Museum